

Katarzyna Marcol

katarzyna.marcol@us.edu.pl

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Kształtowanie wyznaczników etniczności i redefinicja tożsamości w grupie etnicznej Wiślan z Ostojićeva (Banat, Serbia)

Transformation of Ethnicity Determinants and Redefinition of Identity in the Wiślanie Ethnic Group from Ostojićevo (Banat, Serbia)

Streszczenie: Celem opracowania jest ukazanie współczesnych przemian tożsamości Wiślan z Ostojićeva (Banat, Serbia), które są bezpośrednio związane ze zmianami organizacyjnymi zachodzącymi w grupie etnicznej. Przedstawione są aspekty funkcjonowania stowarzyszeń kulturalno-artystycznych, których działalność wpływa na redefinicję tożsamości tej społeczności mniejszościowej w środowisku wieloetnicznym. Jako że wieś Ostojićevo jest obszarem o zróżnicowanej strukturze etnicznej, dochodzi do nieustannych negocjacji granic między grupami ludzi o różnej przynależności etnicznej. Interakcje pomiędzy nimi prowadzą w efekcie do przemian zarówno na płaszczyźnie organizacyjnej grupy, jak i w wymiarze symbolicznym, na płaszczyźnie identyfikacji. Tekst został opracowany na podstawie badań terenowych przeprowadzonych w Ostojićevie w listopadzie 2016 roku.

Słowa kluczowe: tożsamość, grupa etniczna, relacje interetniczne, stowarzyszenie, dziecięcy zespół folklorystyczny

Summary: The aim of this study is to show the contemporary transformations of identity of minority ethnic group whose ancestors came from Wisła (Silesia, Poland) to Ostojićevo (Banat, Serbia) in the 19th century. Those changes of identity are directly related to the organizational changes taking place in this ethnic group today. I show the aspects of the cultural and artistic associations, whose activities affect the redefinition of the identity of this minority community in a multiethnic environment. The village of Ostojićevo lies an area which has a diverse ethnic structure, so the boundaries between groups of people are constantly negotiated. Interactions between them lead in effect to changes both in the organizational group and, in the symbolic dimension, at the level of identification. The article is based on field research conducted in Ostojićevo in November 2016.

Key words: identity, ethnic group, interethnic relations, association, children's folk group

Translated by Author

W tekście omówiona jest kwestia współczesnych przemian tożsamości członków społeczności o śląskich korzeniach zamieszkujących wieś Ostojićevo w serbskim Banacie, których przodkowie przybyli z okolic Wisły w XIX wieku. Ukazane są zwłaszcza aspekty funkcjonowania stowarzyszeń kulturalno-artystycznych, których działalność wpływa na modelowanie obiektywnych wyznaczników etniczności oraz redefinicję tożsamości tej społeczności mniejszościowej. Jako że wieś Ostojićevo, jak i cały okręg Wojwodina, gdzie ta miejscowość jest usytuowana, jest obszarem o zróżnicowanej strukturze etnicznej, dochodzi tu do nieustannych negocjacji granic między grupami ludzi o różnej przynależności etnicznej. Zachodzące interakcje prowadzą w efekcie do przemian zarówno na płaszczyźnie organizacyjnej grupy, jak i w wymiarze symbolicznym, na płaszczyźnie identyfikacji. Tekst został opracowany na podstawie badań terenowych, które zrealizowałam w Ostojićevie w listopadzie 2016 roku. Dwutygodniowy pobyt w Banacie zaowocował przeprowadzeniem kilkunastu wywiadów indywidualnych z członkami społeczności ostojićevskiej, w tym z jej liderami, do których można zaliczyć kierowników dziecięcych zespołów folklorystycznych, wójta Ostojićeva, dyrektora szkoły podstawowej oraz osobę prowadzącą nabożeństwa w kościele ewangelicko-augsburskim. W badaniach stosowałam swobodne wywiady ukierunkowane, co było możliwe dzięki mojej wcześniejszej znajomości z respondentami, nawiązanej podczas badań terenowych w latach 2008 oraz 2011, a także utrzymywaniem z nimi bieżących kontaktów na portalach społecznościowych. Wzięłam ponadto udział w próbach zespołów działających w ramach stowarzyszeń kulturalno-artystycznych, prowadząc tym samym obserwację bezpośrednią. Moja perspektywa badawcza ma charakter diachroniczny, gdyż konstruuje tezy, biorąc pod uwagę wyniki moich wcześniejszych badań realizowanych w tej społeczności. Dzięki danym pochodzącym z poprzednich studiów w terenie, można wskazać dynamikę przemian zachodzących w kulturze, języku, ale i tożsamości Ślązaków z Banatu. Rozmowy z respondentami były za każdym razem prowadzone gwarą cieszyńską, gdyż jest to język, którym Wiślanie¹ posługują się na co dzień w domach i w kontaktach z członkami własnej grupy etnicznej. Ta odmiana języka pozwoliła na swobodną wymianę myśli pomiędzy mną a badanym i nie wprowadzała dystansu, który mógłby wynikać z różnicy w kodach językowych (Wiślanie nie używają polszczyzny ogólnej).

W artykule przywołana jest koncepcja transakcjonalizmu Fredrika Bartha, który badał sposoby zorganizowania grup etnicznych i naturę granic między nimi. Jego zdaniem, konsekwencją istnienia różnic etnicznych jest działanie społecznych procesów wykluczania i włączania, dzięki którym osobne kategorie etniczne są w stanie utrzymywać się,

¹ Pragnę zwrócić uwagę na zapis leksemu „wiślanie” – w odniesieniu do mieszkańców Wisły oraz „Wiślanie” (z użyciem wielkiej litery) – w odniesieniu do nazwy grupy etnicznej zamieszkującej Ostojićevo, której członkowie wskazują na swoje wiślańskie korzenie.

mimo zmian przynależności, jakie mają miejsce w ciągu jednostkowego życia. Różnice etniczne stają się „ważnymi fundamentami, na których budowane są rozległe systemy społeczne” (Barth 2004: 349). Termin „etniczność” traktuję tu, za Thomasem Hyllandem Eriksenem, jako stosunki pomiędzy grupami, których członkowie uważają się za odmiennych od innych. Tożsamość społeczna – oparta na kontraście względem innych – nacechowana jest metaforycznym lub fikcyjnym poczuciem pokrewieństwa. Grupy etniczne wchodzić we wzajemne relacje, które wywołują określone interakcje na płaszczyźnie politycznej i symbolicznej (Eriksen 2013: 32). W rozważaniach na temat społeczności ostojicéwskiej istotne będą właśnie kwestie przemian organizacyjnych i tożsamościowych, które są ze sobą ściśle powiązane i są skutkiem codziennych relacji interetnicznych.

Choć serbska część Banatu to region, który według kryteriów geograficznych i historycznych znajduje się poza obszarem Bałkanów, to jednak występujące tu procesy społeczne i kulturowe wynikają w znacznej mierze zarówno z bezpośredniego sąsiedztwa Bałkanów, jak i zmian przynależności państwowej zachodzących od 1918 roku. Przebieg północnej granicy Półwyspu Bałkańskiego jest dyskusyjny ze względu na trudności z wyznaczeniem granic od strony lądu (Markowska 2010: 48–49), jednakże najczęściej wskazuje się jako linie demarkacyjne rzeki Sawę i dolny bieg Dunaju (Tanty 2003: 7–8). Historyczny zasięg Bałkanów jest z kolei określany maksymalnym zasięgiem zdobyczy tureckich w tym regionie (Tanty 2003: 8), zaś linia podziału półwyspu pomiędzy Imperium Osmańskim a monarchią Habsburgów stanowi często kryterium wyznaczania granicy między krajami bałkańskimi i nie-bałkańskimi (Markowska 2010: 51). Banat jako obszar, który był położony na rubieżach Cesarstwa Austrii, później monarchii austro-węgierskiej (za wyjątkiem lat 1552–1718, kiedy był pod panowaniem tureckim), znajduje się zatem poza historycznymi Bałkanami. Taki sam status posiada więc również serbska część Banatu, która administracyjnie jest ulokowana w ramach Autonomicznej Prowincji Wojwodiny. Niemniej jednak region ten pozostawał przez wieki pod wpływem działań sąsiednich państw i wielkich mocarstw, a po I wojnie światowej, i po upadku Austro-Węgier, znalazł się w granicach Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, przemianowanego później na Królestwo Jugosławii. Następnie wchodził w skład Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, później Federacyjnej Republiki Jugosławii, a potem Serbii i Czarnogóry. Dziś Wojwodina jest częścią Republiki Serbii jako autonomiczny okręg, posiadający własny samorząd terytorialny i centrum administracyjne w Nowym Sadzie, choć politycznie i gospodarczo prowincja podlega rządowi w Belgradzie.

Wojwodina jako obszar graniczny, była – i jest nadal – miejscem, w którym zachodzą intensywne procesy migracyjne (Tanty 2003: 107; Walaszek 2007: 65; Jagiełło 2008: 177–180). Dlatego też region ten jest silnie zróżnicowany językowo, kulturowo oraz wyznaniowo.

Językami urzędowymi na terenie Wojwodiny – oprócz języka serbskiego – są: węgierski, słowacki, chorwacki, rumuński i rusiński. Równość obywateli wobec prawa zapewnia Statut Autonomicznej Prowincji Wojwodiny, w którym, w paragrafie szóstym, jest zapis, iż

Autonomiczna Prowincja Wojwodina, w ramach swoich uprawnień i obowiązków gwarantowanych przez Konstytucję, przyczynia się do osiągnięcia pełnej równości dla Węgrów, Słowaków, Chorwatów, Czarnogórców, Rumunów, Romów, Buniewców, Rusinów, Macedończyków i członków innych mniej licznych mniejszości narodowych – grup etnicznych żyjących na jej terenie, z członkami narodu serbskiego (tłum. K.M.²).

W statucie Autonomicznej Prowincji Wojwodiny, w paragrafie siódmym, czytamy również, że samorząd powinien zachęcać i wspierać zachowanie i rozwój wielojęzyczności oraz dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych i wspólnot etnicznych, a także podejmować konkretne działania przyczyniające się do wzajemnego poznania i szanowania języków, kultur i religii. Chętnie korzystają z tego przywileju przedstawiciele mniejszości etnicznych, powołując stowarzyszenia artystyczne i edukacyjne, które realizują szereg działań zmierzających do zachowania dziedzictwa kulturowego.

Ostojićevo w gminie Čoka to wieś wieloetniczna, wielojęzyczna i wielowyznaniowa. Jest ona zamieszkiwana między innymi przez potomków wiślan, których przodkowie przybyli tu z rodzinnej Wisły na Śląsku Cieszyńskim w połowie XIX wieku w poszukiwaniu pracy (Szczyпка 2010). Według danych Ambasady Polskiej w Belgradzie, społeczność polska w Ostojićevie liczy szacunkowo od 160 do 170 osób na 2 829 mieszkańców wsi³. Żyją oni w środowisku wielokulturowym i wielojęzycznym, wśród Węgrów, Serbów, Romów, Słowaków, oraz wielowyznaniowym – sami są ewangelikami, a ich kościół jest jednym z czterech funkcjonujących w tej miejscowości, obok cerkwi prawosławnej, kościoła katolickiego oraz kaplicy adwentystów. Choć nie ma danych dotyczących struktury etnicznej samej wsi, to w spisie powszechnym z 2011 roku znajdują się informacje o gminie Čoka, w obrębie której większość stanowią Węgrzy (49,67 procent), drugą grupą pod względem liczebności są Serbowie (38,93 procent), a kolejne to Romowie (3,08 procent) i Słowacy (0,84 procent). Znaczna liczba mieszkańców gminy nie określiła jednak swojej przynależności etnicznej (3,58 procent)⁴. W spisach powszechnych nie znajdziemy informacji o Polakach zamieszkujących ten teren. Zdefiniowanie statusu narodowego tej społeczności było i jest do dzisiaj trudnym zadaniem. Początkowo zapisywani byli oni jako Słowacy, później, gdy dorastali potomkowie małżeństw mieszanych

² Statut Autonomicznej Prowincji Wojwodiny jest dostępny na stronie internetowej samorządu.

³ Dane pochodzą ze strony internetowej Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Belgradzie oraz ze strony internetowej Gminy Čoka.

⁴ Wyniki spisu powszechnego w Serbii z 2011 r. są dostępne na stronach Serbskiego Urzędu Statystycznego.

etnicznie, definiowali częściej swoją narodowość jako jugosłowiańską, następnie serbską lub pozostawiali pytanie o narodowość bez odpowiedzi (Drljača 2011: 71–72; Marcol 2012b: 153–156)⁵. Dla odróżnienia własnej grupy używają sformułowania „Tołcio”, „Tołtowi”, tak też są określane przez sąsiadów należących do innych grup etnicznych. Genezy tego słowa należy upatrywać w węgierskim określeniu „Töth”, używanym w stosunku do osiedleńców z terenu Słowiańszczyzny (Kajfosz 2012: 20–21). Aktualnie coraz częściej podstawę autoidentyfikacji stanowi jednak kategoria narodowości, a zatem ostojicéwianie określają siebie jako „Poloków”, swoją mowę jako „polską” i wskazują na swoje korzenie, które wywodzą się „z Polska”. Tego typu wypowiedzi są efektem coraz bardziej intensywnych działań formalnych zmierzających do zbliżenia pomiędzy społecznością z Ostojicéwa a mieszkańcami Wisły, Śląska Cieszyńskiego, a nawet kraju (Drljača 2005: 76; Marcol 2012a: 36). Owa „polonizacja” jest jednak nie tylko efektem przejmowania od osób pochodzących z Polski kategorii narodowości jako wyznacznika własnej identyfikacji. Znaczącymi czynnikami wpływającymi na przemianę tego kategoryzowania są także czynniki natury ekonomicznej oraz podniesienie statusu społecznego w środowisku lokalnym, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu.

Jak zauważa T.H. Eriksen: „aby etniczność mogła zaistnieć, grupy muszą utrzymywać ze sobą choćby minimalny kontakt i postrzegać siebie nawzajem jako odmienne kulturowo. Jeżeli warunki te nie są spełnione, nie ma etniczności, ponieważ etniczność to przede wszystkim aspekt relacji” (Eriksen 2013: 31). W Ostojicéwie kontakty interetniczne są codziennością. Konieczność funkcjonowania w zróżnicowanej społeczności wymagała od samego początku pobytu Wiślan w Banacie wypracowania takich zachowań, które pozwoliłyby na poprawne ułożenie stosunków sąsiedzkich. W efekcie kontaktów z grupami o odmiennym sposobie widzenia świata, o innych cechach kulturowych i językach, dochodziło do procesów adaptowania niektórych elementów „obcych” do własnej kultury (Marcol 2012a: 39–46). W przypadku mikrospołeczności wiślańskiej nie doszło jednak do asymilacji z grupami większościowymi dzięki cechom, które zostały uznane za istotne w procesie ustalania granic pomiędzy „swoimi a obcymi”. Jak twierdzi F. Barth, nie wszystkie cechy kulturowe są tak samo istotne w procesie ustalania „granic”:

(...) niektóre cechy kulturowe są używane przez aktorów jako znaki i emblematy różnic, inne są ignorowane, a w niektórych relacjach zaprzecza się radykalnym różnicom i pomniejsza je. Kulturowe treści dychotomii etnicznych wydają się pochodzić, patrząc analitycznie, z dwóch porządków: (I) z porządku jawnych sygnałów lub znaków – cech odróżniających, których ludzie szukają i które eksponują, by prezentować innym swą tożsamość, a są to często takie cechy, jak ubranie, język, wygląd domów lub ogólnie styl życia oraz (II) z porządku podstawowych uznawanych wartości: standardów moralności i doskonałości, przy użyciu których ocenia się wyniki ludzkich działań (Barth 2004: 353).

⁵ Takie informacje uzyskałam także prowadząc badania terenowe w Ostojicéwie w 2011 r.

W przypadku ostojićevskich Wiślan najistotniejszym czynnikiem odróżniającym od pozostałych jest przede wszystkim wyznanie, które stanowi kategorię wymienną w stosunku do narodowości. Pozostałe cechy, takie jak język czy narracje o pochodzeniu (których jednak nie można nazwać „mitem o wspólnym pochodzeniu” ze względu na mocno zindywidualizowane opowieści o konkretnych przodkach), stanowiły czynniki dodatkowe w określaniu granic „swojskości” i „obcości” (Kajfosz 2012: 6–7, 21–23). Ubiór nigdy nie stanowił kryterium odróżniającego, gdyż przybywając do Banatu, Ślązacy nie mieli żadnego charakterystycznego stroju, który mógłby stanowić o ich odrębności (byli to bardzo ubodzy ludzie, którzy w pięcioletnią drogę zabierali tylko najpotrzebniejsze rzeczy). Zachowali pewne elementy kulturowe, np. obrzędowości rodzinnej czy dorocznej, ale jednocześnie adaptowali obce, włączając je w swój kanon zachowań (Marcol 2012a: 39–46; Szyndler 2012: 54–66). Dostosowali swój styl życia do lokalnej społeczności, prócz saletrarstwa (wykonywanego do lat sześćdziesiątych XIX wieku) zajmowali się głównie rolnictwem, uprawiając żyto, pszenicę, jęczmień, owies, kukurydzę, buraki cukrowe, tytoń, a także to, co było podstawą ich żywienia w Beskidach, czyli ziemniaki i kapustę (Szczyпка 2010: 45–46). Architektura ich domów nie odbiegała w żaden sposób od pozostałych budynków we wsi: „domy pierwszych osadników z Wisły przypominały ziemianki. Dopiero po jakimś czasie zaczęli budować przestronne mieszkania z ubitej gliny na wzór banacki” (Szczyпка 2010: 45; Drljača 2005: 7). Oprócz wyznania, języka i narracji o wspólnym pochodzeniu nie było do tej pory wyraźnych materialnych wyznaczników świadczących o odmienności etnicznej Tołtów wobec pozostałych grup etnicznych zamieszkujących wieś.

Potrzeba posiadania obiektywnych emblematów odróżniających ujawniła się wraz z powołaniem stowarzyszeń kulturalno-artystycznych. Aktualnie w Ostojićevie działają dwa stowarzyszenia kategoryzowane jako „polskie”: Kulturno umetničko društvo „Wisla” Ostojićevo (powołane w 2008 roku) oraz Kulturno umetničko društvo „Višljani iz Ostojićeva” (powołane w 2015 roku przez osoby, które wystąpiły z KUD „Wisla”). Organizacje te postawiły sobie za zadanie m.in. „pracę z dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym, uczniami szkół średnich, studentami oraz dorosłymi w celu zajmowania się amatorską twórczością, pielęgnowaniem tradycji i zachowaniem trwałości dziedzictwa kulturowego Polaków” (ze statutu KUD „Wisla”) czy „promocję i ochronę polskiej kultury, muzyki, pieśni, historii, literatury, narodowych gier, obyczajów, edukacji i tym podobnych” (ze statutu KUD „Višljani iz Ostojićeva”)⁶. Działalność obu instytucji skupia się głównie na prowadzeniu dziecięcych zespołów folklorystycznych, które prezentują

⁶ Kopie statutów stowarzyszeń: Kulturno umetničko društvo „Wisla” Ostojićevo oraz Kulturno umetničko društvo „Višljani iz Ostojićeva” są w posiadaniu autorki artykułu.

program artystyczny podczas różnorodnych imprez, spotykając się tam z innymi grupami etnicznymi i wchodząc z nimi w interakcje. W samym Ostojicévie, obok wymienionych „polskich” grup, działają obecnie dwa zespoły dziecięce: serbski Kulturno umetničko društvo „Dr Tihomir Ostojić” oraz węgierski Mađarski kulturni krug „Tizzaszentmiklós” Magyar Kultúrkör.

Funkcjonowanie dziecięcych zespołów folklorystycznych zmieniło relacje pomiędzy grupami etnicznymi, przestały one mieć wymiar wyłącznie nieformalny. Jak zauważa Barth: „sposoby organizacji grupy etnicznej zmieniają się wraz z poszukiwaniem nowych form samowyróżniania się w relacjach między grupami etnicznymi” (Barth 2004: 373). Wyeksponowanie odmienności na płaszczyźnie formalnej, podczas oficjalnych uroczystości lub na imprezach folklorystycznych, daje poczucie wspólnoty i jednocześnie ukazuje wyraźnie granice pomiędzy „swoimi” a „obcymi”. Drugim ważnym aspektem takiego afirmowania autoidentyfikacji jest podniesienie pozycji społecznej grupy w środowisku lokalnym. Dzieje się tak za sprawą coraz bardziej intensywnych kontaktów z Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej w Belgradzie, która od czasu powołania stowarzyszeń niezwykle intensywnie wspiera „mniejszość polską”. W Szkole Podstawowej im. Tihomira Ostojicia została uroczystie otwarta w 2015 roku sala do nauki języka polskiego przy udziale polskiego konsula w Belgradzie, Pawła Sokołowskiego. Na półkach są wyeksponowane książki otrzymane z Ambasady Polski w Belgradzie oraz od darczyńców z Wisły, a na ścianach wiszą mapy Polski. Szkoła posiada również „pracownię multimedialną” wyposażoną w komputer, rzutnik multimedialny, ekran oraz tablicę interaktywną sfinansowane przez Ambasadę RP w Belgradzie w 2013 roku. Przedstawiciele ambasady chętne uczestniczą w wydarzeniach, które są organizowane przez społeczność ostojicévską, a zespoły dziecięce są zapraszane do Belgradu na występy. Drugim aspektem umacniającym pozycję Tołtów w środowisku lokalnym jest współpraca z instytucjami z Polski, głównie z Wisły, a jej efektami są: wypoczynek dzieci w Wiśle, wymiana paczek świątecznych czy dofinansowywanie przedsięwzięć podejmowanych przez stowarzyszenia. Jednym z ostatnich działań zrealizowanych wspólnym wysiłkiem Urzędu Miejskiego w Wiśle, Ambasady RP w Belgradzie i społeczności lokalnej było oddanie do użytku w 2016 roku Domu Polskiego ulokowanego w wyremontowanych salkach budynku parafialnego. W pomieszczeniach tych odbywają się między innymi próby dziecięcego zespołu KUD „Višljani iz Ostojicéva”, a także inne spotkania członków tego stowarzyszenia.

Dzieci należące do różnych zespołów – serbskiego, węgierskiego i dwóch polskich – spotykają się w sytuacjach formalnych na wspólnych imprezach, zwłaszcza na szkolnych obchodach Dnia Świętego Sawy, uroczystościach związanych z Dniem Szkoły

im. Dr Tichomira Ostojića czy na festiwalach folkloru dziecięcego. Relacje społeczne w trakcie tych spotkań są oparte na afirmowaniu odmienności poprzez odpowiedni strój, repertuar – zazwyczaj wykonywany we „własnym” języku – oraz choreografię tańców. Dominującą kategorią odróżniającą jest w tych kontaktach narodowość, co także wpływa bezpośrednio na poczucie autoidentyfikacji dzieci wiślańskich. Osobiste poczucie tożsamości jest bowiem ściśle związane z procesami społecznymi czy politycznymi, i nie jest ono – jak wskazują współczesne badania – dane raz na zawsze (Eriksen 2013: 16). W lokalnych mediach (prasie, radiu, telewizji i w Internecie) pojawiają się zazwyczaj reportaże z tych uroczystości, co z jednej strony wzmacnia ich rangę w oczach odbiorców, a z drugiej – jak w zwierciadle – kształtuje wyobrażenie o „swojej” grupie. W dyskursie medialnym głównymi wyznacznikami służącymi opisom spotkań, w których biorą udział różne grupy etniczne, są kategorie narodowe. Na temat Festiwalu Folkloru Dziecięcego, który miał miejsce w Ostojićevie w październiku 2016 roku, czytamy na stronach internetowych Radio Televizija Vojvodine:

Stowarzyszenie Kulturalno-Artystyczne „Dr Tihomir Ostojić” z Ostojićeva w gminie Čoka zorganizowało festiwal folkloru dziecięcego. Zważywszy, że wydarzenie to odbyło się po raz szósty, można powiedzieć, że festiwal wrósł w tradycję tego małego miasteczka na północy Banatu.

Na festiwalu co roku promuje się wielokulturowość regionu. Ponad 250 dzieci na scenie pokazuje miłość do tradycji i chęć jej zachowania wśród Serbów, Węgrów, Polaków i Buniewców. Organizator festiwalu KUD „Dr Tihomir Ostojić” w ten sposób jest zaangażowany w zachowanie serbskich ludowych tradycji i zabaw.

(...) Taka forma spotkań młodych ludzi sprzyja promowaniu własnych ludowych tradycji i zwyczajów, a dzięki temu, że odbywa się to w małym mieście, zwyczaje te nie będą zapomniane. (...) Każde stowarzyszenie kulturalno-artystyczne, które zaprezentowało się podczas tego wydarzenia, ukazało część swojej historii i tradycji. Co ciekawe, liczba członków tych organizacji z roku na rok znacząco wzrasta (tłum. K.M.⁷).

Konieczność odpowiedniej autoprezentacji podczas występów scenicznych spowodowała, że zaczęto szukać właściwych form dla realizacji tego celu. W przypadku Tołtów, którzy przecież nie posiadali żadnego charakterystycznego ubioru, trzeba było „opracować” strój na potrzeby publicznych prezentacji. KUD „Wisła”, które zostało powołane jako pierwsze „polskie” stowarzyszenie, otrzymało wsparcie na dofinansowanie strojów zarówno z Centrum Kultury w gminie Čoka, jak i z Towarzystwa Miłośników Wisły oraz wiślańskich sponsorów indywidualnych. W Polsce zakupione zostały: *kyrpce* (góralskie obuwie skórkowe), kapelusze góralskie, *brucliki* chłopięce (rodzaj kamizelki z czarnego sukna przyozdobionej po obu stronach dużymi czerwonymi pomponami) oraz materiał na *modrziniec* (fartuch kobiecy)⁸. Stroje uszyły panie z Ostojićeva na wzór strojów ludowych

⁷ Tekst z 12 października 2016 r. na stronach internetowych RTV (Radio Televizija Vojvodine).

⁸ Nazewnictwo elementów stroju jest zgodne z zapisem stosowanym w publikacji M. Kieres (2002).

górali wiślańskich. Członkowie drugiego stowarzyszenia – KUD „Višljani iz Ostojićeva” – stworzyli własną odmianę stroju, który dzieci prezentują jako „polski”⁹. Strój ten jest inspirowany strojami ludowymi Krakowiaków zachodnich, co jest zwłaszcza widoczne u dziewcząt, które noszą czarne gorsety zdobione czerwonymi chwościkami i wykończone złotymi tasiemkami, czerwone spódnice obszyte kolorowymi lamówkami i białe zapaski z koronką, a na głowach mają wianki. Koszule dziewcząt są białe i przepasane na rękawach powyżej łokcia czerwonymi tasiemkami, jak u koleżanek z serbskich zespołów. Chłopięcy strój składa się z białej koszuli z czerwoną tasiemką wiązaną pod szyją, czarnych spodni przepasanych czerwonym pasem z materiału owiniętym kilkakrotnie wokół talii oraz góralskiego kapelusza z Wisły. Na pytanie, co było inspiracją w opracowywaniu krojów, kierowniczka zespołu odpowiedziała, że wzorowała się na materiałach zamieszczonych na stronach internetowych poświęconych polskim tradycjom. Wpisując do wyszukiwarki internetowej hasło „Polish national dance” otrzymała najwięcej informacji dotyczących krakowiaka, a idąc dalej tym tropem, zainspirowały ją krakowskie stroje. Tym samym dziedzictwo kulturowe Krakowiaków stało się w oczach liderki stowarzyszenia odpowiednikiem „polskości”. Ostateczna forma strojów dziecięcych to jednak efekt nie tylko określonego wyboru, ale także możliwości finansowych stowarzyszenia oraz dostępu do odpowiednich tkanin i elementów zdobniczych.

Repertuar prezentowany przed publicznością przez oba zespoły wykonywany jest po polsku, choć dzieci z Ostojićeva nie znają biegle polszczyzny. W domach mówi się co prawda gwarą wiślańską, która należy do polskiego systemu językowego, ale te dwie odmiany języka znacząco różnią się w warstwie leksykalnej, a poza tym mowa najmłodszych ostojićevian nosi silne interferencje języka serbskiego i węgierskiego (Marcol 2010: 105–108). Ponadto nie wszystkie dzieci wyniosły z domu umiejętność posługiwania się gwarą, a ich podstawowym językiem jest coraz częściej serbski. Choć osoby, które wyrażają taką chęć, mogą uczęszczać na lekcje języka polskiego organizowane przez Ambasadę Rzeczypospolitej Polskiej w szkole podstawowej w Ostojićevie, to wciąż poziom ich kompetencji lingwistycznych jest w tym zakresie zaledwie podstawowy. Poza tym zajęcia nie odbywają się regularnie, a ich częstotliwość zależy od możliwości finansowych ambasady (z założenia ma to być raz w miesiącu). Kierownicy zespołów – wyszukując repertuar na stronach internetowych polskich grup folklorystycznych – robią zatem transkrypcję fonetyczną tekstów pieśni, stosując zapis serbski, żeby dzieci mogły je poprawnie zaśpiewać.

⁹ Opracowanie nowych emblematów (strojów i repertuaru scenicznego) w przypadku KUD „Višljani iz Ostojićeva” było nie tylko związane z chęcią odróżnienia się od innych grup etnicznych, ale także od drugiego „polskiego” zespołu prowadzonego w ramach KUD „Wisła”.

Układy taneczne są także najczęściej inspirowane nagraniami wyszukanyymi w internecie i obejmują tańce nie tylko śląskie (m.in. trojak), ale też tańce ludowe pochodzące z innych rejonów (m.in. krakowiak, polka). Bardzo istotnym elementem decydującym o wyborze takiego, a nie innego tańca jest nie kryterium regionalne, ale estetyczne. Występy powinny się podobać odbiorcom, a dodatkowo powinny być bardziej atrakcyjne niż prezentacje sceniczne innych grup etnicznych. Jak relacjonują członkowie KUD „Višljani iz Ostojiceva”, jednym z powodów odłączenia się grupy osób od KUD „Wisła” i powołania drugiego polskiego stowarzyszenia była chęć dorównania zespołom regionalnym serbskim i węgierskim, których występy są bardzo wysoko oceniane przez publiczność. Rodzice i dziadkowie członków tego zespołu dziecięcego nie ukrywali, że decyzja o owym odłączeniu się została podjęta po części z tego powodu, że „dzieci serbskie się śmiały z naszych, że tańczą ciągle to samo”. Uatrakcyjnienie repertuaru tanecznego, a także wizerunku scenicznego, dzięki nowym barwnym strojom, wzmocniło poczucie wartości członków grupy.

Kulturowi innowatorzy mogą przyjąć różne strategie w celu odnalezienia miejsca w szerszym systemie społecznym, z czego najbardziej charakterystyczną dla ostojicevskich liderów jest to, co Barth opisał jako

podkreślanie własnej etnicznej tożsamości używając jej do tworzenia pozycji społecznych nowego typu i nowych wzorów po to, by organizować działalność w tych sferach, które wcześniej nie znajdowały się w obrębie ich społeczeństwa albo nie zostałyby rozbudowane stosownie do nowych celów (Barth 2004: 372).

Jednocześnie jednak, wraz z działalnością powołanych niedawno stowarzyszeń, dokonuje się reinterpretacja tożsamości Tołtów. Zaczynają być oni postrzegani jako Polacy przez grupy etniczne, z którymi wchodzi w relacje. Zmianie ulega ich autoidentyfikacja, coraz częściej też definiują siebie jako „Polaków”. Podkreślanie w działalności kulturalnej tej właśnie sfery tożsamości (narodowej) – spośród wielu innych reprezentatywnych dla tej grupy etnicznej – wynika, jak już zostało zasygnalizowane, w dużej mierze z powodów merkantylnych. Koncepcja takiej autoprezentacji zyskała szerokie poparcie wśród członków grupy i zdobyła ich przychylność, gdyż pozwoliła wzmocnić znaczenie w wieloetnicznym systemie społecznym wsi oraz podniosła rangę grupy w hierarchii społecznej (Barth 2004: 373). Nawet pewnego rodzaju „wytworzenie” faktów kulturowych, jak strój czy choreografia tańców ludowych, zostało przyjęte przez Tołtów z uznaniem i bez uszczerbku dla poczucia wspólnoty. Można je nazwać za Ericem Hobsbawmem „tradycją wynalezioną”, gdyż powtarzalność ich prezentowania powoduje w efekcie poczucie naturalności i sugeruje nawiązywanie do przeszłości (Hobsbawm 2008: 10). W przypadku Wiślan z Ostojiceva dawne tradycje wraz z ich instytucjonalnym nośnikiem,

jakim był kościół, przestały być wystarczająco elastyczne i atrakcyjne dla skutecznego manifestowania tożsamości. Jako że materia kulturowa może się zmieniać bez konsekwencji dla utrzymania granic grupy etnicznej, ostojicéwianie uczą się nowych elementów kultury oraz języka, traktując je powoli jako własne. Jak zauważa Barth:

kiedy śledzi się historię grupy etnicznej w czasie, nie śledzi się równocześnie, w tym samym sensie, historii „kultury”: elementy współczesnej kultury grupy etnicznej nie wynikają z określonego zespołu cech tworzących kulturę grupy w czasach wcześniejszych, podczas gdy grupa trwa organizacyjnie z granicami (wyznaczonymi kryteriami członkostwa), które pomimo modyfikacji odróżniają trwającą jednostkę od innych tego typu jednostek (Barth 2004: 376–377).

Przemiany wyznaczników tożsamości, jakimi są w tym przypadku język i inne elementy kulturowe, są efektem świadomego kształtowania wynikającego z określonych potrzeb grupy. Społeczne konstruowanie tożsamości nie przebiega bowiem w próżni, jest efektem obiektywnych uwarunkowań i relacji pomiędzy różnymi grupami etnicznymi.

Bibliografia

- Barth, F. (2006). Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych (przeł. M. Głowacka-Grajper). W: M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje* (s. 348–377). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bruner, E.M. (2011). *Przeżycie i jego ekspresje* (przeł. E. Klekot, A. Szczurek). W: V.W. Turner, E.M. Bruner (red.), *Antropologia doświadczenia. Z epilogiem Clifforda Geertz* (s. 11–39). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dołowy-Rybińska, N. (2011). *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Drljača, D. (2005). Jak się wiślanom żyło w Banacie, *Słowo Yu* Polonii, 26, 7.
- Drljača, D. (2011). Od odrębności etnicznej ku tożsamości narodowej (polskiej): Wiślanie w Ostojicévie (Banat, Serbia). W: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku. Różne oblicza polskiej tożsamości* (s. 67–77). Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Eriksen, T.H. (2013). *Etniczność i nacjonalizm. Ujęcie antropologiczne* (przeł. B. Gutowska-Nowak). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hobsbawm, E. (2008). *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji* (przeł. M. Godyń, F. Godyń). W: E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), *Tradycja wynaleziona* (s. 9–23). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jagiełło, A. (2008). Mniejszość węgierska w Wojwodinie. *Wschodnioznawstwo*, 2, 177–192.

- Kajfosz, J. (2012). Wiślanie w Ostojićevie a historia autoidentyfikacji na Śląsku Cieszyńskim. *Literatura Ludowa*, 6, 3–30.
- Kiereś, M. (2002). *Strój ludowy górali wiślańskich*. Wisła: Towarzystwo Miłośników Wisły.
- Marcol, K. (2010). Losy wiślan z Ostojićeva w zwierciadle języka i kultury. W: R. Czyż, D. Szczypka (red.), *Wiślanie we wsi Ostojićevo (Banat, Serbia). Historia – język – kultura* (s. 101–114). Wisła: Wydawnictwo Luteranin.
- Marcol, K. (2012a). Konteksty życia „na pograniczu”. Wpływ relacji interetnicznych na język i kulturę Wiślan w Ostojićevie. *Literatura Ludowa*, 6, 31–47.
- Marcol, K. (2012b). Wielojęzyczność i dynamika tożsamości Wiślan w Wojwodinie (Serbia). W: E. Gołachowska, A. Zielińska (red.), *Konstrukcje i destrukcje tożsamości. Tom II. Tożsamość wobec wielojęzyczności* (s. 149–165). Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Markowska, J. (2010). Bałkany – określenie medialne czy region geograficzny? *Prace i Studia Geograficzne*, 44, 45–58.
- Szczypka, D. (2010). Emigracja wiślan i ich dzieje w Tisza Szent Miklós (Ostojićevo) do 1918 roku. W: R. Czyż, D. Szczypka (red.), *Wiślanie we wsi Ostojićevo (Banat, Serbia). Historia – język – kultura* (s. 41–49). Wisła: Wydawnictwo Luteranin.
- Szyndler, M. (2012). Polacy w Ostojićevie. Zagadnienia wstępne – przegląd źródeł. *Literatura Ludowa*, 6, 49–66.
- Tanty, M. (2003). *Bałkany w XX wieku. Dzieje polityczne*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Walaszek, A. (2007). *Migracje Europejczyków: 1650–1914*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Źródła internetowe

- Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Belgradzie http://www.msz.gov.pl/pl/p/belgrad_rs_a_pl/polonia_w_serbii/polacy_w_serbii/
- Serbski Urząd Statystyczny (wyniki spisu powszechnego w Serbii z 2011 roku) <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>
- Statut Autonomicznej Prowincji Wojwodiny <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=statut&j=SRL>
- Strona internetowa Gminy Čoka <http://www.coka.rs/sr/oselima/ostojicevo.php>
- Strona internetowa RTV (Radio Televizija Vojvodine) http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/kultura/festival-decjeg-folkloru-u-kikindi_764154.html

Spis fotografii

Fot. 1 Kulturno umetničko društvo „Wisła” Ostojićevo na występach podczas Przeglądu Zespołów Folklorystycznych CH-ART, Čoka 2014 r.; fot. z archiwum R. Pilh.

Fot. 2 Kulturno umetničko društvo „Višljani iz Ostojićeva” w trakcie próby w Domu Polskim (przedstawiciele), Ostojićevo 2016 r.; fot. K. Marcol.



Fot. 1 Kulturno umetničko društvo „Wisła” Ostojićevo na występach Przeglądu Zespołów Folklorystycznych CH-ART, Čoka 2014 r.



Fot. 2 Kulturno umetničko društvo „Višljani iz Ostojićeva” w trakcie próby w Domu Polskim (przedstawiciele), Ostojićevo 2016 r.